

Ortaçağ Avrupası'nda Kent Olgusu ve Kütüphanelerin Toplumsallaşma Süreci -II-

Cities and Socialization of Libraries in Medieval Europe

Dilek Bayır Toplu*

Öz

Bu çalışmada Ortaçağ Avrupası'nda kütüphanelerin toplumsallaşma süreci, kent olgusu ve düşünsel hareketlilikler bağlamında irdelenmektedir. Kentler; toplumların ekonomik temelli değişim süreçlerinin bir uzantısı olarak üretim-tüketim akışı içinde tüccar (burjuvazi) sınıfını yaratmıştır. Tüccarlar kendilerine surlar dışında bir mekan (yaşam alanı) seçerek günümüz toplumbilimcileri tarafından da desteklenen, köy yaşamından farklılıklar gösteren yeni bir yapının oluşumu ile Ortaçağ'ın Feodal Rejimi içerisinde yerini almıştır. Kent kurumlarını yaratırken, kurumlar da "kent"i, "köy"den ayıran özellikleri beraberinde getirmiştir. Teknolojik gelişmeler, keşifler, sınıfsal hareketler, üretim-tüketim modellerindeki değişim, düşünsel hareketlilikler, Ortaçağ Avrupası'nı uzun ve zahmetli süreçlerden ve deneyimlerden sonra "Aydınlanma Dönemi"ne taşımıştır. "Aydınlanma"nın insanı, akli ve eleştirel yaklaşımı temel aldığı düşünce yönteminde "bilgi" aklın bir ürünüdür. Bu yaklaşım bilginin içinde bulunduğu kitabın ve kütüphanelerin toplumsallaşma sürecini başlatmıştır. Matbaanın icadıyla başlayan kitabın evrimleşme süreci ve o dönemdeki kentsel hareketlilik, kültürler arası etkileşimi hızlandırarak bilginin yayımını olumlu yönde etkilemiştir. Bir anlamda bilgi toplumsallaşırken, kütüphaneler de kentlerin sunduğu olanaklarla daha hızlı bir şekilde halkın erişebileceği, bilgilerin bulunduğu mekanlar konumuna gelmiştir. "Kent" Ortaçağ'da doğmuş ve bu uzun süreç, toplumsal yapıları etkileyerek kütüphanelerin halka açılmasında, ücretsiz hizmet vermesinde dolaylı bir etken olmuştur.

* Dilek Bayır Toplu, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü Araştırma Görevlisidir.

Abstract

In this study, socialization of libraries in Mediaval Europe has been examined by means of the growing of cities and movements of ideologies. Cities, as results of economic based changes, caused the appearance of merchantiles in produce and consumption flows. Cities, by selecting an area outside of feudal city walls, and by consisting new living habits which shows differances from village living habits took its place in Mediaval Feudal Regime. While cities consist their conceits, conceits consists the specialisatians which identifies the city from the village. Technologic developments, innovations, the movements of different social classes, the changes in produce and consumption models, movements of ideologies; carried Medieval Europe to Enlighment Period after very long and difficult experiements. While the man in "Enlighment Period" ideologically based on rationalism and critical thinking; it realized knowled-ge as a product of rationalism. That realisation gave start to the socialisati-on of libraries and books and books which includes the "knowledge" stating with the innovation of press, the gobalization of books and the movements in cities gave speed to the interaction between cultures and effected the extansi-on of knowledge in a positive way. While knowledge was socialized by means of the oppotunities of cities, libraries became space which knowledge can ea-sily reachable by society. Cities arosed in Middle ageesand by effecting social structures, they became an indirect effect for reaching of libraries to society and moneyfree service.

Anahtar Kelimeler: *Ortaçağ Avrupası, Kentler, Feodal Rejim, Rönesans, Reform, Hümanizm, Aydınlanma Dönemi, Kütüphaneler*

Keywords: *Medieval Europe, Cities, Feudal Regime, Renaissance, Reform, Humanism, Enlighment Period, Libraries*

Giriş

Ortaçağ'a damgasını vuran isimlerden birisi olan Gutenberg geliştirdiği matbaacılık deneyimleriyle kitabın, bir anlamda bilginin erişilebilirliği ve kullanım kolaylığı konusunda önemli gelişmelere imzasını atmıştır. Gutenberg'in baskı tekniğini geliştiren İtalyan matbaacıları kitabın evrimleşme sürecini başlatarak halka inmesi yolunda önemli çalışmalarda bulunmuşlardır. Ortaçağ Avrupası'nın düşünsel dinamikleri arasında ortaya çıkan buluşlar, yeni keşfedilen toprak parçalarının sunduğu kültürel ve maddi zenginlik vb. Avrupa'yı yeni bir dönemece götürmüştür. Rönesans, Reform, Hümanizm ve Aydınlanmanın düşünsel hareketliliğinin yansımaları kentsel me-

kanlarda kendini göstermiştir. Ayrıca düşünsel hareketlerin sonuçlarından olan "bilgi", "insan" ve "eleştirel yaklaşıma" önem verme eğilimi; eğitim kurumlarını, siyaseti ve dolaylı olarak da kütüphanelerin mekansal ve işlevsel açıdan halka açılım bağlamında değişim içerisine girmesine olanak sağlamıştır. Bununla birlikte XIV. ve XV. yüzyıllarda Avrupa'da sosyo-ekonomik, tarımsal, politik vb. sorunlar olmasına karşın düşünsel hareketlilik ivme kazanmıştır. Özellikle eğitim kurumlarındaki çeşitlilik, kitap satıcılarının ve yayınevlerinin sayıca fazlalığı kütüphaneleri ve kütüphanelerde hizmet veren kişileri olumlu yönde etkilemiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde XIV. ve XV. yüzyıl ile başlayan Ortaçağ Avrupası'ndaki kentsel, düşünsel, ekonomik, sanatsal, eğitimsel gelişmeler, düşünsel hareketler (Rönesans, Reform, Aydınlanma) bağlamında değerlendirilerek bu unsurların kütüphane hizmetlerine yansımalarının neler olduğu ele alınmaktadır.

Düşünsel Hareketler, Kentler ve Kütüphaneler

Kitabın Evrimi, Kütüphaneler ve Kentin Sundukları

XIV. ve XV. yüzyıllar Avrupa için zor yıllar olacaktır. İktisadi ve sosyal güçlükler Avrupa'yı beklemektedir. **Kıtlık, savaş** ve **veba** bu iki yüzyılın gerçekleridir. Ekonomik durgunluk, sınıfsal çatışmalar, kentlerde esnafın, kırsalda köylülerin verimsizlikten kaynaklanan sefaleti ve siyasi çıkmazlar dönemin belirgin olayları olmuştur. Bu yüzyıllarda Doğu Avrupa'nın doğusuna kadar ilerleyen baharat yollarını, Akdeniz'in Doğu kıyılarını yönetimi altına alan Osmanlı hakimiyeti; Batı'yı yeni yollar aramaya zorlamıştır. Tüccarlar, bilginler ve yöneticiler arasındaki yakınlık teknik ve düşünsel gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Nüfusça azalan Avrupa kendine yeni birtakım çıkış noktaları aramaya başlamıştır. Avrupa kentleri artık üniversitelerin de etkisiyle daha farklı bir çehre kazanmaya başlamıştır. Kentleri kırsaldan ayıran ve çekici bir güç olan eğitim kurumları kentlerin gelişimini önemli ölçüde hızlandırmıştır. XIV.-XV. yy ortalarına kadar süren büyük durgunluk Avrupa'da kentleşmeyi de etkilemiştir. Floransa sahip olduğu 90.000'lik nüfusunun 3/4'ünü veba ve kıtlık sonucunda kaybetmiştir. Ekonomik durgunluk toplumsal çatışmaları beraberinde getirmiştir. 1348'de Nürnberg'de zanaatçılar, 1378'de Floransa'da Ciompi, 1379'da Flaman dokuma işçileri ayaklanmışlardır. Fakat bu ayaklanma işçilerin özgürlüklerinin sınırlandırılması ile son bulmuştur. Kentsel ilerlemenin durduğu bir dönemde Nürnberg Orta Avrupa'da kara taşımacılığının, haberleşme ağının ve uluslararası anlamda metalurjinin merkezi olma özelliğini kaybetmemiştir. O dönemde Avignon'daki kent nüfusu yaklaşık 15.000'e ulaşmıştır. Piskoposluk sarayının

Papa sarayına dönüşmesi, Rhone üzerine yapılan köprü vb. çalışmalar kent nüfusunu bir sonraki asır 35.000 kişiye çıkarmayı başarmıştır. Bu dönemde Avrupa kentini belirleyen felsefe , kentin mekansal ve görünüm itibariyle mükemmel olması şeklindedir. Bu felsefenin amacını belli yapıların tamamlanması, kamu alanlarının örgütlenmesi ve yeni kamu alanlarının yapılması ile açıklamak olasıdır. O dönemin kentsel simgelerini katedraller, parklar, heykeller, meydanlar, çeşmeler vb. yapılar oluşturmaktadır (Benevolo, 1995: 96-105). Görüldüğü gibi kent, mekansal anlamda kamusal alanlarıyla yeniden şekillenmektedir. Her ne kadar nüfus ve ekonomik alanlarda durgunluk yaşanmışsa da kütüphaneciliği ilgilendiren bazı gelişmeler bu dönemde olmuştur.

Gutenberg (1450) edindiği tecrübelerle yeni bir serüvene başlamıştır. 1450 yılında yazıcılar, kitaplara cilt kavramını getirmişler ve kitapların ancak bu sayede korunabileceğini ileri sürmüşlerdir. Kitap ciltlerinde resimli baskıya geçilinceye kadar hiçbir şekilde resim kullanılmamıştır. O dönemde Gutenberg'in baskıları Fust ve Schoeffer'in basımlarını geçmiştir (1455). Gutenberg'in bu baskıları 1465'te belirli bir süre kopyalanmış ve kullanılmıştır. Yazarlar kitapların sonuç bölümlerinde resim kullanmaya başlamışlardır (1457). **"Psalter"** adlı eser Fust ve Schoeffer tarafından müsveddeden resimli olarak basılmıştır. **"The Catholicon"** Gutenberg tarafından resimlendirilerek basılmıştır. Bu eser ekonomik kuralların bulunduğu bir kitap niteliğindedir. İlk resimli kitap 1461 yılında Prister tarafından resimlerinin açıklamalarıyla birlikte basılmıştır. Bu dönemde özellikle 1470'li yıllarda kitap satıcıları Almanya'nın güneyindeki kentlerde yazıcılar tarafından rapor edilmişlerdir (Smith, 1968:36-42). Tüm bu gelişmeler Avrupa'nın kentsel yaşamları içerisinde oluşmaktadır. Çünkü kent; nüfusun nitel ve nicel özellikleri, ticaret, eğitim kurumları ve diğer kültürlerle tanışma olanağını sunarak düşünsel alışverişin hızlanmasını olanaklı kılmıştır.

Kentlerdeki tüm bu hareketliliklerle birlikte Avrupa'da XIV. ve XV. yüzyıllarda "yurt" ve "ulus" kelimeleri tüm dillerde dolaşmaya başlamıştır. Ulusallık kavramı edebiyattan siyasete sıçramıştır. Dante *evrenselliği ifade ederken yerel bencilliği bulmuşsa da* ulusallık halkın dilinde yavaş yavaş dolaşmaya başlamıştır. Kilisenin eski saygınlığını yitirmesi büyük bölünmeyi beraberinde getirmiştir ve hatta Oxford Üniversitesi'nden Wyclif adlı bir profesör kitaplarında Papalığı eleştirmiştir. Bu eleştiriler zamanla diğer üniversitelerden de destek görmüştür (Prag). Fakat bu dönemlerde üniversitelerin nitel varlığı nicel varlığı ile aynı değildir. Birçok üniversite olmasına karşın bunların politikaya alet edilmeleri, yanıtlar yerine kıyaslamaları seçmeleri, dünyadan kopuk oluşları üniversiteleri oldukça geriletmiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Avrupa üniversiteleri, kimi aydınları yaratmayı da başarmıştır. Saksonya'lı Alpentus, Ingbenli Marsile, Jean Buridan

ve Nicoles Oresme yöntem olarak mantığı, deneyi ve gözlemi benimsemişlerdir. Matematik, geometri, fizik, doğa bilimleri, zaman ölçümleri vb. konularda çalışmalar yürüterek Hümanizmin ilk temellerinin atılmasında öncüller olarak görev almışlardır (Tanilli, 1986: 484). XIV. ve XV. yüzyılın üniversite hocaları öğrencilerinden ders ücreti talep etmişlerdir. Kilise bu uygulamaya karşı çıkmışsa da başarılı olamamıştır. Daha önceki dönemlerde fakir öğrencilerin öğrenimleri ve derece almaları konusunda önceleri ücret alınmamıştır fakat daha sonra yapılan düzenlemelerle fakir öğrencilerin sayıları belirgin oranda düşürülmüştür. Örneğin Padova'da XV. yüzyılın başlarında, fakülte başına yalnızca bir tane fakir öğrenci düştüğü belirlenmektedir. XIV. yüzyılın sonlarına doğru üniversite mensuplarının evleri lüksleşmiş ve beş kişilik koruma ekibi verilmeye başlamıştır (Goff, 1994:161-166).

XV. yüzyılın ikinci yarısında ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar yavaş yavaş düzelmeye ve nüfusta çoğalma görülmeye başlamıştır. Bu yüzyılda 1460'lar maden işletmeciliğinin yeniden keşfi olmuştur. Tekrar insana yönelik başlamıştır. Bu sanat alanında da kendini göstermiştir. Masaccio, Ghiberti, Donatello gibi sanatçılar insanı temel alan eserler üretmeye başlamışlardır (Tanilli, 1986:485-490). Hümanizm; düşünce hayatına insanı konu alarak yerleşmeye başlamıştır. Hümanizmin düşünsel anlamda etkilerini; kendine insanı konu edinmesi; insan kişiliğine değer vermesi; insanın yaratıcılığına ve doğaya üstün gelmesine ağırlık vermesi; Ortaçağ'ın Skolastik düşüncesi ile savaşıması (Yılmaz, 1999: 552) şeklinde sıralamak olasıdır.

Matbaa kitapların sayısını tahminlerin çok üzerinde artırmıştır. 1480 yıllarında bazı kitaplar 100 adet basılırken 1490 yılında bu rakam 500 ile ifade edilmeye başlamıştır. Matbaanın basım hayatına düzenli bir şekilde girmesiyle kitap fiyatlarında belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Matbaacılık üniversite kentlerinde belli bir ticaret alanı yaratmıştır. Örneğin kitap toplayıcısı ve klasik el yazmalarını toplayan Floransalı Vespasidno da Bisticci (1421-1498) Medici ailesinin Fiesole katedrali'nde kurduğu kitaplık için 200 adet eseri kopyalamak için 45 yazıcıyı çalıştırmıştır. Kitapların resimlenmesinde kalıp basım kullanılmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen üniversite kütüphaneleri uzun yıllar sonra oluşturulabilmiştir ki o dönemde Sorbonne Üniversitesi'nin Kütüphanesi'nde yaklaşık 2000 kitap bulunduğu belirlenmektedir (Boorstin, 1996:509). XV. yüzyıl ise feodal yapısı ve eğitim kurumlarındaki çeşitlilik ile Rönesans'a hazırlanmaktadır. 1475'te Sixtus IV. Bartolommeo, Platina'yı Vatikan Kütüphanecisi olarak atadığında daha önceki kütüphanecilerin gerekli önemi vermediklerinden dolayı birçok cildin kaybolduğunu belirlediğini ve kitapları 40 gün içinde getirmeyenlerin aforoz edilmiş sayılacağını belirtmiştir. Platina'nın göreve gelmesiyle birlikte 1485'e kadar Vatikan Kütüphanesi'nin ödünç kitap kayıtları tutulmuştur.

Buradaki önemli olan nokta kütüphane müdürlüğü görevinin en yüksek makama ve yaptırıma sahip olan Papa tarafından desteklenmiş olmasıdır (Thompson, 1977:54).

Ortaçağ üniversite kütüphanesinin içeriği, kurulduğu üniversitelere göre farklılıklar gösterse de genellikle benzer özelliklere sahiptir. Koleksiyonun büyük bir çoğunluğu Latince, bazıları da yerel dilde ve çok azı da Yunanca'dır. İncil, ilahi tefsirler, azizlerin yaşamları, ayin kitapları gibi dinsel ağırlıklı kitaplar çoğunluktadır. Genellikle Arapça ve Yunanca'dan çevirilen felsefe, matematik, tıp ve astronomi kitapları Rönesans etkileriyle raflarda yerlerini almaya başlamıştır. XIV. ve XV. yüzyıllarda koleksiyonlarda daha önceki dönemlere göre daha fazla yerel malzeme ve bilim kitabı yer almıştır. Kitaplar, Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde manastırlarda raflara konularına göre ve rafın sonunda o raftaki kitapların bir listesi verilecek şekilde dizilmiştir. Bu dönemde kitaplar ya da kitap listeleri alfabetik sırayla düzenlenmiştir fakat sıralama kitap adına göre bazen ilgi çekici bir kelimeye göre; bazen de kitabın büyüklüğüne göre yapılmıştır (Harris, 1995:113-114).

XV. yüzyılın sonlarıyla XVI. yüzyılın başları, feodal rejimin sonunu hazırlamıştır. Feodalizm yerini kapitalizme bırakmaya başlamıştır. Bu dönemim sınıfları ise **Burjuvazi ve Proletarya** olmuştur.

Ortaçağ'ın üretim modeli tüketime dayalı bireysel küçük üretimler şeklindedir. Kapitalizm ise ticarete ayrılan büyük bir toplumsal üretimdir. Coğrafik keşifler ve bunların iktisadi alanda yarattığı nitelik ve nicelik ilişkileri önemli roller oynamıştır. Kapitalizmin öncülleri bir anlamda teknik gelişmeler olmuştur. Teknoloji alanındaki gelişmeler ve üretim yöntemlerinin gelişmesi üretim fazlasını yaratmıştır. Üretim fazlası çalışanlar arasında iş bölümünü gündeme getirmiştir. Gerekli donanımı ve hammaddeyi sağlamak, el emeğinin karşılığını ödeyebilmek için sermayenin kişiler tarafından biriktirilmesi vb. iktisadi gelişmeler kapitalist düşüncenin ilk örneklerini oluşturmuştur (Tanilli, 1987:13-19).

Ortaçağ sonundaki bu kentlerin çevrelediği feodal yapı içerisinde "*kapitalizmin adalarını*" temsil ettiği yaklaşımı kent olgusunun oluşum kuramlarını desteklemektedir. Bu bulgular şu şekildedir:

1. *Kentlerdeki ticari ve endüstriyel etkinliklerle bağlantılı olan ekonomik uzmanlaşma ve örgütsel yenilik, işlev ayırımı yapmayan tarımcı kırsalla karşıtlık içindedir.*
2. *1000-1300 arasındaki Avrupa ekonomisinin, nüfus artışı, üretim artışı ve yeni piyasaların oluşumu arasındaki etkileşim kentlerdeki genişleme süreciyle eş zamanlıdır.*
3. *Kent merkezleri; kölelikten vazgeçme ve böylece feodal kırsaldaki malikanelerden kaçan kölelere sığınak olmuştur.*

4. *Çoğu kent merkezinin feodal yargıdan bağımsız olan politik ve adli yapısı kentlerdeki gruplar için ayrı bir hukuk ve yerel yönetim sisteminin varlığını sağlamıştır.*
5. *Bireyler arasında, feodalizmin belirleyici özelliği olan akrabalık veya kişisel bağımlılığa dayalı bağlar yerine ortaklıkları içine alan özerk bir Bürgertum gelişmiştir” (Holton, 1986:64).*

Kapitalist kentlerin belirgin özelliklerinden biri de “imalathaneler” olmuştur. Dağınık küçük imalathaneler büyük sermayeli şirket sahiplerinin imalathaneleri karşısında erimek zorunda kalmıştır. Feodalizmin çöküşü, kapitalizmin doğuşu, yeni bir devler modeli olan monarşiyi yaratmıştır. Bu sınıfsal değişiklik ve paranın bir meta oluşu sınıfsal farklılıkları daha da büyütüştür. Siyasal ve dinsel nedenlerle denizlere açılım hız kazanmıştır. Portekizlileri ve İspanyolları okyanuslara açılmaya götüren üç güç **İncil, zafer** ve **altın** olmuştur. Bilimsel ve teknik gelişmeler de bu yolculukların nedenleri arasında yerini almıştır. Kristof Kolomb'un batıya doğru yönelişi yeni kıtaların ve yeni deniz yollarının keşfini sağlamıştır. Magellan (1480-1521)'ın Pasifik Okyanusu'nu ve deniz yollarını keşfetmesi yararlık tarihine yeni yollar açmıştır. Bu dönemde kapitalizmin ilk belirtileri ve üretim sistemindeki değişiklikler, sömürgecilığe de zemin oluşturmuştur (Tanilli, 1987:36-60).

Ortaçağ'ın dinsel ve otoriter baskısına tepki olarak, insanı ve dünyayı farklı bir şekilde tanımlayan bir süreç başlamıştır. Bu oluşum doğuş anlamına gelen Rönesans'ı yaratmıştır. Rönesans Dönemi üniversitelerinde bir grup hümanist, ruhban sınıfına karşılık yeni bir kültürü yaratmayı hedeflemiştir. Bilginin anlatım yoluyla değil kitap yoluyla yayılabileceğini savunmuşlardır. Matbaanın devreye girmesiyle bu aydın çevre düşüncelerini daha hızlı yayabilme olanağı bulmuştur. Bu aydın çevre içerisinde Basel'den Froben, Venedikten Alde Manuce ve Paris'ten Henri Estienne bulunmaktadır. Bu aydınlar; insanın yüceliğini, aklın gücünü ve yaratıcılığını temsil etmişlerdir (Tanilli, 1987:61-69; Timuçin, 1992:291-292). Bu dönemin bilimsel çalışmalarında Ortaçağ'ın başlangıç dönemlerinin etkileri görülmekte ise de Giordano Bruno (1548-1600) Nikolaus Copernicus (1473-1543), Joannes Kepler (1571-1630) yeni astronomi görüşünü ortaya atmışlardır. İtalya'da Leornado da Vinci (1452-1519) ile Galileo Galilei (1564-1642) matematik bilimlerine katkıda bulunmuşlardır. Felsefe alanında Rönesans Dönemi'nde yeni arayışlar başlamıştır. Georgius Gemisthos Plethon (1370-1452), Marcellus Ficinus (1433-1499) ve Pico della Mirandola (1463-1499) gibi düşünürler Yeni Platoncu Akedemi etrafında birleşmişlerdir. Politika alanında Plato'nun “ütöpic devlet” görüşüne uygun yeni görüşler kendini göstermiştir. Bu görüşlerin temsilcileri arasında Thomas Morus (1480-1535), Thomas

Campanella (1568-1639), Niccolo Machiavelli (1469-1527), Jean Bodin (1530-1596)'i saymak olasıdır (Aytaç, 1980: 97-98).

Bu yüzyıllarda Rönesans, İngiltere ve İspanya'da da doruğuna ulaşmıştır. Oxford ve Cambridge Üniversiteleri gelişmelerini sürdürmüşler ve kent-sel yaşam eğitim kurumu gereksinimiyle yeni kolejlerin açılmasına tanıklık etmeye başlamıştır. Edebiyat alanında şiir önemli bir hamle yapmıştır. Edmund Spenser (1552-1599) uzun şiirleri ile ün salmıştır. William Shakespeare (1546-1616) tiyatronun tartışılmaz ismi olmuştur. Dünya üzerindeki bilimsel görüş skolastik düşünceye karşıt olarak olgunlaşmaya başlamıştır. Bu konudaki ilk düşünsel devrimi Nicolas Kopernik (1473-1543) yapmıştır. Ölümünden hemen sonra yayınlanan "Gök Yuvarlaklarının Dönüşü Üstüne İnceleme" adlı eserinde Polonyalı araştırmacı, Ptolameius'un dünya merkezli tezini çürütmüş ve Katolik Kilisesi'nin desteklediği evrem kuramına karşı tez olarak öne sürmüştür. Aynı dönemin tıp ve biyoloji alanındaki öncü ismi ise Paracelsus adıyla tanınan İsviçreli Bombastus Von Hobenhein olmuştur. İnsan yaşamının doğadaki inorganik kimyasal süreçlere benzediğini öne sürmüştür (Tanilli, 1987:72-86; Westfall,1994:1-6). Politik alanda ise devlete yönelik görüşlerde önemli değişimler olmaya başlamıştır. Bu döneme imzasını atan kişi ise Floransalı Niccolo Machiavelli (1469-1527) olmuştur. Machiavelli modern toplum bağlamında toplumu irdeleyen bilimin, öncülleri arasında yer almıştır. Machiavelli, devletle ilgili kanunların ilahiyata değil us ve deneyime dayandırılması gerektiğini savunmuştur. Onun için İtalya'nın siyasi iktidarı tek bir merkezi devlete sahip olmakla sağlanabileceğini savunmuştur. Ulus-devlet yapısını savunan Machiavelli bu idealini gerçekleştirebilmek için her türlü yolu denemiştir. "Floransa Tarihi" isimli eserinde toplumsal yaşamın dinamikleri üzerine bazı saptamalar yapmıştır. Ona göre bir ülkenin doğa şartları, yaşam biçimi (örf, adet vb.), devlet rejimi arasındaki ilişkiler, kent yaşamıyla birlikte oluşan sınıfsal farklılıklar ve aralarındaki çatışmalar, mülkiyet ilişkileri, siyaset yaşamını değiştirmekte ve değiştirmesi de gerekmektedir (Thomson, 1997:22-39; Timuçin, 1992:304-305; Tanilli, 1987:86-89).

Toplumsal yaşamın tüm alanlarında köklü değişimlerin yaşandığı Rönesans Dönemi kentleri mekansal anlamda da oldukça etkilemiştir. Saraylar artık ulusal başkent olan kentlerde inşa edilmeye başlamıştır. Gemicilik alanındaki gelişmeler, limanlarda yeni planlamaların yapılmasını gerektirmiştir. Teknolojik gelişmeler, nüfus artışı, artan para miktarı, bürokrasi, uzmanlaşma, kamunun ve bireyin yeni çıkarlarını simgeleyen yeni yapılanmalarını da zorunlu hale getirmiştir (Benevolo, 1995:150). Baskı tekniğinin gelişmesiyle kitap derleme işi ruhban ve soylular dışındaki kişilerce yapılmaya başlamıştır. Eğitimli her insan kendisine küçük bir koleksiyon oluşturmaya başlamıştır. Kısmen Rönesans'ın etkisiyle de bu hareket İtalya'dan Kuzey Avrupa'ya doğru yayılmaya başlamıştır (Johson, 1970:281).

Gutenberg ile eğitim kütüphaneler ve kütüphane hizmetleri yeni bir çehre kazanmaya başlamıştır. Basım alanındaki gelişmelerle ilgili olarak Boors-tin (1996: 503-508) şu bilgileri aktarmaktadır: **Taşınabilir kitap tasarımı-
nın öncüsü Venedikli Aldus Manutius (1450-1515)** olmuştur. **Aldine** adını verdiği yayınevi, çağının en modern yayınevi olmuştur. Yunanca, Latince ve İtalyanca şiir ve başvuru niteliğindeki eserleri basmıştır ve bunların listelerini oluşturmuştur. Aldus fakir Romalı bir ailenin çocuğu olarak Roma'da okuduktan sonra Latinceyi çok iyi öğrenmiştir. 1490'da Venedik'e yerleştiği yıllarda, Avrupa'nın en zengin el yazmalarının bulunduğu "**Biblioteca Marciana**"nın sahibiyile tanışma fırsatını bulmuştur. Bu koleksiyonun sahibi olan Andrea Torresiani'yi bu alanda yatırım yapması için ikna etmeyi başarmıştır. Aldus'un Yunan kültürüne olan ilgisi 1490 yılının ortalarına kadar 12 Yunanca kitabı basmasını sağlamıştır. Aldus kendi harf kalıplarını oluşturarak Latince ve Yunanca birçok kitap yayınlamıştır. 1500'lü yıllara gelindiğinde Venedik matbaaları Paris matbaalarından çok daha fazla kitap basmışlardır. Bu yıllarda Venedik'te kişi başına 20 kitap düştüğü bilinmektedir. Aldus, kitapların boyutlarını küçültmek ve daha fazla bilgiyi sığdırmak amacıyla yeni harflerle basılan ilk kitabını 1501'de "**Virgül**" adıyla yayınlamıştır. Bu kitabı İtalya'ya ithaf etmesinden dolayı kullandığı harflere "**italik**" adını vermiştir. Boyutları küçülen kitap, özellikle üniversite profesörleri tarafından rağbet görmüştür. Ayrıca kitabın taşınabilir boyutlara ulaşması kitabın halka inmesini, parklarda, gezilerde vb. yerlerde ve zamanlarda okumasını sağlamıştır. Ancak kitaplara olan ilgi kitap sayısını artırmakla birlikte kalitesiz kitapları (içerik, biçim) da gündeme getirmiştir. 1515 yılında Venedik Hükümeti Biblioteca Marican'ın yeni kitaplık müdürüne edebi içerikli kitapların düzeltilmesi emrini vermiştir fakat dönemin koşulları göz önüne alındığında bu imkansız bir düzeltme görevi olmuştur. O dönemde telif hakkı kavramının bulunmayışı "**yazar**" kavramının gelişmesini engellemiştir. İlk kitaplarda yazara ait bilgiler kullanılmamıştır. Bu karışıklığa yazarın adı ve basım bilgilerinin bulunduğu sayfanın kullanılması son vermiştir. Kitaptaki bu yeni bilgi sayfaları kitap piyasasında standartlaşmayı başlatmıştır. Aldus yayınevinde 1490 sonlarında kitap sayfaları numaralandırılmaya başlanmıştır. İlk kez 1481'de "**İçindekiler Bölümü**" deyimi Caxton'un bastığı kitapla gündeme gelmiştir. Sayfaların numaralandırılması basit alfabetik indekslerin de temellerini atmıştır.

Görüldüğü gibi kitap artık taşınabilir konumdadır ve kilise ve üniversitelerin dışında yayınevlerinin ilk oluşumları olan bu basım merkezlerinden sağlanabilir hale gelmiştir. Burada dikkat çeken bir diğer nokta ise bu yayınevlerinin genelde ticaret merkezi olan kentlerde ve özellikle Venedik'te kurulmuş ve gelişmiş olmasıdır. Kentlerin gelişmesi sadece üretim-tüketim, mekansal değişimler ve sınıfsal çatışmaları yaratmakla kalmamış yeni bu-

luşlara da ev sahipliği yapmıştır. Venedik'te basım faaliyetlerinin gelişmesini etkileyen unsurlar arasında liman kenti olarak farklı kültürlerle tanışma olanağına sahip olması sayılabilir. Basım yöntemlerinin gelişmesi ile kent- sel yaşam ve kentlere gelen farklı kültürler hakkındaki bilgiler kitapların yeni konuları olmaya başlamış ve bu bilgiler küçülen kitapla yayılmaya başlamıştır.

Rönesans düşünce yaklaşımı edebiyatta, teknolojiye değişimlerin nedeni olurken sanat alanında da değişim rüzgarları estirmiştir. Özellikle kentlerin planlanmasında etkili olmuştur. XV. yy. ortaları ve XVI. yy. başlarında aynı yöne giden ana caddeler daha uzun yapılmaya başlamıştır. Bununla kentten bakıldığında çok uzaklara/uzaktaki noktalara görsel bağlantı kurulması amaçlanmıştır. XVI. yy. sonu XVII. yy. başlarında Avrupa kentlerinde bir yıkım ve yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Paris'te IV. Henri'nin krallık sarayları (1604-1606), Madrid'de Plaza Mayor (1617) yeniden yapılarak genişletilmiştir. İskandinav kentlerinde Ortaçağ'ın yönetim anlayışı ile modern görsel gereçlerin uyumu söz konusu olmuştur. Avrupa kent planlaması, yaşam biçimi ve kurumlarıyla kendini artık Reform'a hazırlamaktadır (Benevolo, 1995:104-106).

Avrupa'da XV-XVI. yüzyıllar sosyo-kültürel ve ekonomik alanda feodal çözülmeyi beraberinde getirmiştir. Eğitimin yaygınlaşması, sorgulamayı, eşitlik, yurttaşlık ve özgürlük kavramlarının gelişimini ve yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır. Reform'un ismi Martin Luther olmuştur. Aslında Reformcu düşünce insana aykırı değildir. Luther, insan ile tanrı ilişkisini yeniden düzenleyerek papazların tekelinden kurtarmayı amaçlamıştır (Timuçin, 1992: 281). Luther, ülkesi olan Almanya'da, İtalyan Papalık sistemine karşı koyduğu için Kuzey Avrupa'da kahraman olarak görülmüştür. Luther, eğitim kuramcısından çok bir din kuramcısı kimliğine sahip olmasına karşın kilise reformu için eğitimin reforme edilmesi gereğini savunmuştur. 1530'larda Luther'in "*Çocukları Okullara Gönderme Görevi Üzerine*" adlı vaazında, ailelerin çocuklara bilgi vermeleri gerektiği ve din eğitimiyle ilgili ailelerin görevlerinin neler olması gerektiğine dair bilgiler aktarmıştır. Luther mesleki eğitime önem verilmesi gereğini vurgulamıştır (Gutek, 1972:122-123). Reform hareketinin Almanya kökenli olmasını toplumsal, iktisadi ve siyasi yapısıyla açıklamak olasıdır. O dönemde Almanya bütüncül bir yapıya sahip değildir. Ülkedeki bölgesel yapılar birbirine benzerlik göstermemektedir. Siyasi istikrar sağlanamamaktadır. Tüm bu olumsuzluklar içinde burjuva aşırı kazanç elde etmektedir. Kilise burjuvaya karşı güvensizdir. Kilisenin insanlardan kopuk olması özellikle kırsal kesimin tepkisini almıştır. Kilisenin yaşam standardının yüksekliği Reform'un oluşumunda belirleyici bir güç olmuş, Protestanlığın çıkış nedenlerini oluşturmuştur (Timuçin, 1992: 280). Ayrıca eğitime yansıyan Reform düşünce yapısı Prag Üniversitesi'ni yaratmıştır.

Reform, düşünce hayatına şu yansımaları getirmiştir: Dini otorite sınırlanmıştır; özgür ve eleştirel bakış temel alınmıştır; birey'in varlığı kabul edilmiştir (Aytaç, 1980: 125). Reformla birlikte artık kentler dini kurumların merkezlerini temsil etme özelliklerinden kurtulmaya, kurumlarıyla ve yeni sınıfsal yaşam biçimleriyle oluşmaya başlamıştır. Kent ve kent insanı daha özgür olmaya başlamıştır. Özgür ve eleştirel bakışın temel alınması bilimsel ve düşünsel anlamda katkılar sağlamıştır. Bu düşünsel gelişim kütüphane kurumlarını da etkilemiştir. Rönesans ve Reform hareketlerinin getirdiği bilginin üretimi ve yayımı alanındaki gelişmeler Thompson (1977:70)'ın da ifade ettiği gibi ilk halk kütüphanesi hizmetinin kaynaklarını oluşturmuştur. Ona göre bu iki düşünsel hareket eğitimin amacını ve onun aracını (kütüphaneleri) birbirine yakınlaştırmıştır.

Uzun bir düşünsel süreçten geçen Ortaçağ Avrupa kentleri ve kentlileri; kurumları ile ilk kentsel izlerden oldukça farklı bir yapıya sahip olmuştur. Düşünce alanındaki gelişmeler insanları dinsel kurumlardan belli oranda uzaklaştırırken eğitim kurumlarına yakınlaşmıştır. Avrupa kentlerinin kırsala oranla daha fazla iş ve eğitim olanağı sunması kentlerin çekici gücünü oluşturmuştur. Kentlerin, surların ve kalelerin dışında gelişmesi anlamına gelen ticaret, farklı kültürlerin birbirleriyle tanışmalarını sağlamıştır. Özellikle ticaret alanındaki gelişmeler, ticaret hukukunun ve en önemlisi bürokrasinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Avrupa'daki kentlerin oluşumu ve gelişimi liman kentlerinde daha hızlı olmuştur. Çünkü bu kentler ticaretin, alım satımın, farklı kültürlerin geçiş bölgesi olmuştur. Dinsel baskılar, sınıfsal çatışmalar, özgür birey olma ve yurttaşlık haklarını savunma gereksinimi kent insanının söylemleri arasına girmeye başlamıştır. XV. ve XVI. yüzyılların düşünsel dönüşümü, XVII. yüzyılda palazlanan ve etkisini XVIII. yüzyılda da gösteren "Aydınlanma Dönemi"ne temel oluşturmuştur. Aydınlanma Batı'nın Rönesans ile başlayan düşünsel hareketlerinin en önemli basamağını oluşturmuştur. Aydınlanma hareketi ilk olarak İngiltere'de XVII. yüzyılda devrim hareketlerinin bir sonucu olarak gelişmeye başlamıştır. Bu dönem; akıl, eleştiri, insan yeteneklerinin farkına varılması, tanrı-doğa ilişkisinin incelendiği ve özgür düşüncenin temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur (Aytaç, 1980:164-166).

"Aydınlanma devinimi insanın tam tamına evrensel bir boyutta toplumsal haklarıyla ve ödevleriyle yeniden ve oldukça ayrıntılı bir biçimde sorun edildiği bir düşünce devinimi" (Timuçin, 1992:401) olmuştur.

Aydınlanma; insan, akıl ve eleştirel yaklaşım olguları üçgeninde temel lenmiştir. Aydınlanma Dönemi ile akıl ön plana çıkarken "bilgi" de onun bir yansıması olmuştur. Soysal (1998:391) *"bilgiye yaklaşım"* konusunda toplumların salt maddi kaygılar ile değil, *"bilgi'nin , birey'e"* kendini gerçekleştirme, irdeleme ve algılama yetisini kazandırarak *"toplumsallaştırma"* ola-

nağı verebileceğini vurgulamaktadır. Bu öngörü doğrultusunda Avrupa'da Aydınlanma Dönemi'nde *"bireyin toplumsallaşma"* sürecinin bilginin bir değer konumuna gelmesiyle başladığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Aydınlanma Hümanizm'den farklı olarak insanı konu edinirken, insan yeteneklerinin geliştirilebilmesi için eğitim ön koşulunu savunmuştur. Eğitime gelen bu yeni anlayış bir anlamda da toplumun bilgilenme sürecinin başlangıcını oluşturmuştur (Yılmaz, 1999:9). Bu dönemin kentsel izleri incelendiğinde, sarayın egemen olduğu başkentler, krallığa ait bürokratik yönetim merkezleri, "garnizon kentleri", ticaretin yoğun olduğu kentleri, bölgesel Papaz merkezleri, bir kısmında da taşra kentçikleri görünümünde ve kendilerine ait kent yönetim sistemlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Fransa'da 1680'lerden sonra kent yöneticileri kent konseyleri tarafından değil, merkezi yönetim tarafından atanmaya başlamıştır. Aydınlanma Dönemi'nde bazı kentler, bir üniversitenin ya da meslek okullarının merkezi durumuna gelmiştir. Bu yeni kentsel izler ruban sınıfının yanı sıra, ilahiyatçılar, hukukçular ve hakimlerden oluşan bir eğitimciler (öğretmenler) sınıfını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte ticaret ve tıp alanındaki gelişmelerin bir uzantısı olarak avukatlık, eczacılık işleri ve bu meslek dallarıyla uğraşan kişiler de kentlerde akademik bir hareketi yaratmışlardır. **"Burjuvalar iyi bir öğrenim sayesinde belirli bir kültüre sahip olmaya başlamışlardır"**. Dönemin kentlerinde yaşayan burjuva, çok kitap okumaya başlamış, dinsel-doğa açıklamaları, ahlak öğretisi ve diğer ülkeleri anlatan kitapları tercih etmeye başlamıştır (Hof, 1995:57-58). XV ve XVI. yüzyıllarda İtalya ve Fransa'da basılan kitaplarda alıntıyı belli eden tırnak işareti kullanılmaya başlamıştır (Boorstin, 1996:471).

XVI.-XVII. yüzyıllar arasındaki dönemlerde kentlerin nüfus özellikleri incelendiğinde; Londra'nın yaklaşık: 1595'te 150.000, 1632'de 315.000, 1700'de 700.000 olduğu anlaşılmaktadır. Aynı dönemde Paris için nüfusla ilgili rakamlar net olmamakla birlikte Cardinal Richelieu'nun sayımına göre; Paris: 1637'de 410.000, 1684'te 425.000, 1750'de 500.000 kişi kadardır. Aydınlanma Dönemi'nde Avrupa'nın anıtsal meydanlarında ve insanların kentlerde bir arada bulunma işlevlerinde yeniden yapılanma başlamıştır. İnsanların bir araya gelme nedeni değişmiştir. Bu toplanma eylemi özel bir etkinliğe dönüşmüştür. Bu etkinlik kafelerde, parklarda ve tiyatrolarda yürütülmüştür (Sennett, 1996:72-77). Kenti kırsaldan ayıran unsurlardan biri olan "serbest zaman" etkinliği içinde değerlendirilebilecek bu aktivitelere ilerki yüzyıllarda serbest zamanın kitap okuma, araştırma yapma, ders çalışma vb. aktivitelerin gerçekleştirilebileceği halk kütüphanesi kullanımı eklenecektir. Yılmaz (1989:202) serbest zamanın önemini, *"bireyin zorunluluğunun belirleniminden uzak, bilinçlenmesine, kültürel gereksinimlerini karşılamasına, sağlıklı, güçlü ve zengin bir kişilik kazanmasına olanak sağlamasını"*

dan gelmektedir" şeklinde açıklamaktadır. Halk kütüphanesi kullanımını kavramını Yılmaz (1993:40) "belirli amaçlarla ve belirli sıklıklarla yararlanmak" biçiminde açıklarken bireylerin eğitim, kültür, bilgi ve serbest zaman değerlendirme amaçlarıyla halk kütüphanesini kullandıklarını belirtmektedir. Dolayısıyla halk kütüphanelerinin kullanım ve oluşum nedenlerinden olan serbest zaman değerlendirme eylemine dikkat çekmektedir. Ancak kentleşmenin ve kentli insanın serbest zamanını değerlendirmesine olanak sağlayan toplumsal bir kurum olan halk kütüphaneleri Ortaçağ Avrupası'nda henüz şekillenmemiş ve halka açılmamıştır. Bu konudaki değişim süreci Aydınlanma'nın bir ürünü olarak gündeme gelecektir. Bununla birlikte 1600'lü yıllar Aydınlanma Dönemi'nin kıpırdanışlarına ve bir anlamda da kütüphanelerin toplumsallaşma sürecinin başlamasına önemli katkılarda bulunan bir kişiye tanıklık edecektir. Bu kişi Gabriel Naudé'dir.

Gabriel Naudé Kimdir?

Matbaanın icadıyla başlayan kitabın evrimleşme süreci, özellikle XVII. yüzyılda büyük ivmeler kazanarak farklı bir ticari kazanç mekanizmasını yaratmıştır. Matbaa bir anlamda basım işleri (yayıncılık) kurumsal bir yapıya dönüşmüştür.

Yayıncılık alanındaki esnaf, (yayınevleri sahipleri) kendi grupları içinde örgütlenmeye başlamıştır. Kendi aralarında haksız rekabeti önlemek için kitap basımını belli bir sayı ile sınırlama yolunu seçmişlerdir. Aynı dönemde İngiltere'de Stationers Şirketi baskı sayılarını gramer, dua kitabı, yönetmelikler ve almanaklarla sınırlandırarak 1500 tavan sayısını belirlemiştir. O dönemde Avrupa'da ise XVII. ve XVIII. yy.'da baskı sayısı 2000'i geçen yayınlar bulunmaktadır. Bunlar arasında Voltaire'nin "Age of Louis XIV" ile Diderot'un "Encyclopedia" sını saymak olasıdır (Boorstin, 1996:509). XVII. yüzyıldaki kitap-matbaacılık-yayıncılar arasındaki ilişkiler ve etkileşim kütüphanelerin koleksiyonlarına da canlılık getirmiştir.

1602'de Sir Thomas Bodley tarafından Oxford'da kurulan Bodleian, İngiltere'nin en eski kütüphanesi olmuştur. Bu kütüphanenin koleksiyonu için Sir Thomas, John Bill isimli bir kitap satıcısını diğer ülkeleri gezerek kitap almakla görevlendirmiştir. Koleksiyon hızla gelişerek 1620'de 16.000, 1700'de yaklaşık 30000 cilde ulaşmıştır. Cambridge Üniversitesi'nde 1582'de yalnızca 300 baskı kitap ile 150 el yazması bulunurken bu sayı 1650'de 1000 kitap, 400 el yazmasına ulaşmıştır (Thompson, 1977: 39-40). Görüldüğü gibi kitap basımındaki kolaylıklar kütüphanelerdeki kitap sayılarının artışı olumlu yönde etkilemiştir. Kitap sayısının artışı Avrupa'daki bilgi üretiminin artması ve eleştirel yaklaşım önemli bir etken olmuştur. Matbaa bu bilginin yayımını kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır.

Kütüphanelerin toplumsallaşma sürecine damgasına vuran Gabriel Naudé; 1600 yılında Paris'te doğmuş 1653 yılında da ölmüştür. Bu kısa denebilecek yaşamında kütüphanecilikle ilgili birçok gelişmelere imzasını atmıştır. 1626 yılında tıp öğrenimi için İtalya'ya gitmiş ve öğrenimi sonunda saygın bir doktor olmuştur. Ancak doktorluk yerine kendisine farklı bir çalışma alanı seçmiştir. Paris'e geri döndüğünde kütüphaneci olarak President de Mesmes'in kütüphanesinde çalışmaya başlamıştır. Kütüphanecilik mesleğine olan ilgisi tıp mesleğini bırakmasına neden olmuştur. Mememes'ten sonra Cardinal Bagni ve Cardinal Barberini'nin kütüphanecisi olarak görev yapmıştır. Cardinel de Richelieu'nun kütüphanesinde kısa bir süre çalıştıktan sonra Cardinal Mazarin'in kütüphanesinde 1642'de görev almıştır. Çalıştığı dönemde bu kütüphaneyi Avrupa'nın en büyük koleksiyonuna sahip kütüphanesi haline getirmiştir. 1643 yılında Naudé; çekirdek koleksiyonu Descordes'e ait olan ilk kütüphanesini satın almıştır. Kütüphane 1640-1645 yılları için büyük sayılabilecek 40.000 ciltlik koleksiyona ulaşmıştır. Cardinal Mazarin'in dönemindeki siyasi çalkantılar sonucunda Mazarin'in Kütüphanesi 1652 yılında açık artırmayla satılmıştır. Naudé; uzun yıllar çok emek vererek oluşturduğu kütüphanenin dağılmasından sonra Paris'ten ayrılmıştır. İsveç Kraliçesi Christine üç yıl önce Descordes'i davet ettiği gibi Naudé'yi de davet etmiştir fakat bu deneyim Naudé'nin tekrar Paris'e dönmesiyle noktalanmıştır. Naudé; kütüphaneci ve tıpçı kişiliği altında iyi bir yazar olarak ünlenmiştir. Paris'e geldikten sonra "**Bibliothèque Mazarine**" daha sonra "**Reunion des Bibliothèques Nationales**" ve "**Place of Four Nations**" adlı eserleri yayınlamıştır. Naudé verimli bir yazar olmuştur. Mazarin'in yönetim anlayışına zıt halk düşüncesi alanında Machiavelli çizgisinde propaganda niteliğinde "**Considérations Politiques sur les Coups d'Etat**" isimli kitabını yazmıştır. Bu kitabın 1639'da Roma'da özel baskısı yapılmıştır. "**Bibliographia Politica**" adlı kitabını Latince olarak yazmıştır. Venedik'te 1633'te, Wittenburg'ta 1641 de basılan kitap 1642'de Fransızca'ya çevrilmiştir. "**Bibliyografya**" (**Bibliographia**) kelimesini ilk kullanan kişi olmuştur. 27 yaşında yazdığı "**Advis au Président de Mesmes pour dresser une Bibliothèque**" adlı çalışması kütüphane yönetimine yönelik ilk bilimsel eser olma özelliğini taşıması açısından oldukça önemlidir ve dönemin resmi dili Latince dışında bir dille yazılmıştır. Eser, kitap seçimi, kataloglama ve sınıflama üzerine kısa bilgiler içermektedir. Naudé, Mazarin'in Kütüphanesi'ni birçok kitap satıcısını gezerek oluşturmuştur. Ayrıca kitaplığın orada çalışmak isteyenlerin kullanımına açılmış olması kütüphanelerin toplumsallaşma sürecinin başlaması noktasında belirleyici bir özellik taşımaktadır. Naudé'nin Machiavelli paralelinde yazdığı yazılar ise ulusçuluk anlayışını yansıtması açısından oldukça önemlidir (Grolier, 1976: 206-208). Thompson (1977: 70-71) kitabında Edward Edwadr'ın Naudé'nin kütüpha-

nesinin zenginliğini, enginliğini, pahalılığını, güzelliğini vurguladığını ayrıca ücretsiz kullanıma sunulmasının liberal düşüncenin göstergesi olduğunu vurguladığını aktarmaktadır. Bununla birlikte Naudé, yarattığı sınıflandırma sistemini 1643 yılında kullanmıştır (Smith, 1968:59).

Naudé'nin kütüphane yönetimi, kitap seçimi, kataloglama ve sınıflama işlemlerini ele alarak oluşturduğu eser, döneminin toplumsal yapıları içerisinde böyle bir gereksinin olabileceğini göstermektedir. Önemli olan bir diğer konu ise Naudé'nin kitapları ücretsiz ödünç vermesidir. Günümüz halk kütüphanelerinin ücretsiz hizmet ilkesini döneminde gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte Naudé döneminde yaşanan bu gelişmelerin, "bilimsel eleştiriyi", "insani" temel alan Aydınlanma Dönemi'nde olması bir rastlantı değildir. Bilimsel bilginin ve eleştirinin ön plana çıkması bilgi kaynaklarının bulunduğu kurumları da doğrudan etkilemiştir.

Ortaçağ'ın dorukta olduğu dönemde kitaplar; yıpranma ve çalınma gerekçeleriyle "**Catenati**" diye adlandırılan zincirli biçimde tutulurken matbaanın icadı ile bu zincirler kırılmış ve daha erişilebilir duruma gelmiştir. Aydınlanma Dönemi'nde Madrid yakınlarındaki Escorial Kitaplığı kilise cumbalarına benzeyen çıkıntıları raflara dönüştürerek, raflardan kitap almak isteyen kişilere rahat hareket olanağı sağlamıştır. Cambridge Magdalene Kolej'inde bilim adamlarına hizmet veren Samuel Pepys'in kitaplığında Naudé'nin öğretileri izlenmiştir. Alman filozoflarından Leibniz bir kütüphane uzmanı olarak uzun süre görev yapmış, Hannover'da Brunswick ve Lüneburg düklerine 3000 ciltlik koleksiyonun düzenlenmesinde katkıda bulunmuştur. İlk geniş kapsamlı alfabetik yazar kataloğunu hazırlamıştır. Leibniz için kitaplık; bilginin bir arada bulunduğu yer, kütüphaneci ise bu bilgi topluluğunu güncelleştiren ve özgürce iletişim kuran bir kişidir. Sınıflandırma şemaları, alfabetik indeks hazırlama ve akademisyenlere yardımcı olma konusunda döneminin tek ismi olmuştur. O da Naudé gibi kraliyet ve kilise koleksiyonlarından farklı olarak herkese hizmet verecek halk kitaplıklarının (kütüphanelerinin) oluşturulması gereğini vurgulamıştır (Boorstin, 1996:510-511).

Kütüphanelerin oluşturulmasında toplum tarafından gereksinim duyulması ön koşul olmakla birlikte yeterli değildir. Çünkü kütüphane hizmetleri, içinde varolduğu toplumun gereksinim duyan bireyleri tarafından organize edilmeli ve bu bireyler topluluğunun sorumluluğu altında kurumsal bir yapı içerisinde gerçekleştirilmelidir (Çakın, 1986:15). Ortaçağ Avrupası'nda kütüphaneler Aydınlanma Dönemi ve Gabriel Naudé ile gereksinim ön koşuluna paralel olarak şekillenmeye başlamalarına karşın kurumsal organizasyon ve hizmet açısından yeterli donanımına sahip değildiler. Ancak dönemin sosyo-ekonomik, sınıfsal, politik vb. koşulları göz önüne alındığında toplumun bilgiye erişim noktasında Ortaçağ'ın ilk dönemlerine oranla daha avan-

tajlı olduğu görülmektedir. Aydınlanma ile kütüphaneler dinsel yapılardan çıkarak halkla bütünleşmeye başlamışlardır.

Görüldüğü gibi Ortaçağ Avrupası'nda kentler ve kütüphaneler Aydınlanma Dönemi'nin düşünsel ölçütleri içinde daha özgür bir niteliğe sahip olmaya başlamıştır. Bu nedenle Ortaçağ Avrupası'nda kentlerin, Aydınlanma Dönemi'ne taşıdığı kurumları yeniden yapılanarak toplumsal sınıflar açısından daha erişilebilir bir yapıya bürünmeye başlamışlardır. Aydınlanma Dönemi'nin felsefesi Naudé gibi özgür düşünme ve yazma yeteneğine sahip kişiler yaratmıştır. Kentlerin simgesel kurumları ve bu kurumların kütüphaneleri bilgiyi bulunduran yerler olma özelliğini sürdürürken, özel kütüphaneler de kentlerin dokusu içinde yerini almaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde iyi bir şekilde kütüphanelerin düzenlenebilmesi ve hizmet verebilmesi için kütüphanecilik bilgisine sahip (o dönem koşulları ile) kişiler görevlendirilmeye başlamıştır. Dolaylı da olsa kentler, yeni kütüphanelere ve kütüphanecilere ev sahipliği yapmaya başlamıştır.

Soysal (1998:413) "*kent ve kentleşme, yerleşik uygarlığa geçişin vurgusu ise, kütüphane kurumu da o'nun bir simgesidir. Düşünen toplum, o'nunla gerçekleşir*" ifadesiyle bir anlamda hangi çağda olursa olsun kent'in kütüphanesini/kütüphanelerini oluşturacağını vurgulamaktadır.

Değerlendirme

Çalışmamız, kent olgusu çerçevesinde Ortaçağ kütüphanelerinin toplumsallaşma sürecine yönelik saptamaları yapmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda kentlerin oluşumu, gelişimi ve kütüphanelerin toplumsallaşma sürecine yönelik şu saptamaları yapmak olasıdır.

- * Toplum kuramında "**kent**" Ortaçağ Avrupası'nda doğmuştur.
- * İlk kentler surlar ve kaleler çevresinde oluşmuştur.
- * Kentsel yapılanmalar öncelikli olarak dinsel kurumlar etrafında olmuştur.
- * Ortaçağ, feodal rejimi yaratmıştır.
- * Ortaçağ sınıfları yaratmıştır (din adamı, soylu, köylü, burjuva).
- * Tarımsal gelişmeler ticareti oluşturmuştur.
- * Ticari ilişkiler para ekonomisini yaratmıştır.
- * Burjuva sınıfı, ticari faaliyetler sonucunda doğmuştur.
- * Burjuvazi ticari hareketliliğini serbestçe gerçekleştirebilmek için kendisine yeni yerleşim alanları yaratmıştır.
- * Surların ve kalelerin dışında yeni yerleşim merkezleri oluşmuştur: "**Kent**".
- * Kentsel yaşam ticari ilişkilerle kırsaldan ayrılmıştır.

- * Pazar yerleri oluşmuştur.
- * Ticari ilişkiler kişiler arasında örgütlenmeyi zorunlu kılmıştır.
- * Kentler; belediye örgütleriyle yarı özerk yönetimlere sahip olmuştur.
- * Toprağın ekonomik gücü yanında bu süreçte para da önemli bir değişim aracı olmuştur.
- * Kent insanlar için yeni iş olanakları sağlamıştır.
- * Zanaatçılık gelişmiştir.
- * Ticaret yolları kara ve deniz taşımacılığını geliştirmiştir.
- * Dinsel kurumlar Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde kütüphaneleriyle "zincirli kitaplar" dönemini başlatmışlardır.
- * Ticaret nüfusun belli bölgelerde yoğunlaşmasını sağlamış, mekanları (yaşam alanlarını) heterojen bir yapıya dönüştürmüştür.
- * Ticaret ve kentler yeni kültürlerle tanışmayı olanaklı kılmıştır.
- * Eğitim din kurumlarından üniversitelere, kolejlere taşınmıştır.
- * Eğitim kurumları düşünsel dönüşüm süreçleriyle değişime uğramıştır.
- * Kentler; parkları, meydanları, surları ile yaratılırken büyük katedraller de bünyelerinde kütüphaneleri yaratmıştır.
- * Düşünsel alandaki değişim; sanat, bilim, siyaset, din, teknoloji alanlarında da köklü değişikliklere neden olmuştur.
- * Kentler; eğitim, sanat, bilim kurumlarının merkezleri konumuna gelmiştir.
- * Kentler kurumlarıyla oluşmaya başlamıştır.
- * Kentler genellikle ticaretin daha kolay yapıldığı kıyı kentlerinde gelişmiştir.
- * Coğrafi keşifler yeni kültürleri yeni bilgileri kentlere taşımıştır.
- * Resimli kitap ilk kez Ortaçağ Avrupası'nda basılmıştır.
- * Kitap boyutlarının küçülmesi taşınabilir olmasını sağlamıştır.
- * Kitapta ilk kez yazar ve basım bilgileri kullanılmıştır
- * Kitap sayfaları numaralandırılmıştır.
- * Kitap koleksiyonculuğu din adamlarının tekelinden çıkarak soylular ve onlar için kitap toplayan kişilerin uğraşı haline gelmiştir.
- * Büyük kent soyluları, soyluluğun belirtisi olarak kendi kitaplıklarını oluşturmuşlardır.
- * Özgürlük, yurttaşlık akıl ve eleştiri toplumsal sınıflar arasında çatışmaları yaratmıştır. Bu başkaldırıları genellikle kentlerin yarattığı sınıflar arasında olmuştur.
- * Düşünsel değişimler kentleri mimari açıdan yeniden şekillendirmiştir.
- * Düşünsel yapılarıdaki değişim eğitim kurumlarını etkilemiş ve okul sayısı artmıştır.
- * Kentler ticari ilişkilerin merkezleri olarak bürokrasiyi yaratmıştır.
- * Rönesans ve Reform ilk halk kütüphanesi hizmetinin kaynaklarını oluştururken, eğitimin amacını ve onun aracını birbirine yaklaştırmıştır.

- * Kitabın kolay erişilebilir olması okuma yazma oranını artırmıştır.
- * Yaynevleri nüfusun kalabalık olduğu kentlerde kurulmuştur.
- * Aydınlanma Dönemi ile "bilgi" asıl değer olmaya başlamıştır.
- * Aydınlanma Dönemi'nde bazı kentler, bir üniversitenin ya da meslek okullarının merkezi konumuna gelmiştir.
- * Naudé'nin kütüphane yönetimine yönelik yazdığı kitap arz-talep açısından oldukça önemlidir.
- * Naudé'nin oluşturduğu Mazarin Kütüphanesi döneminin en iyi kütüphanelerinden olmuştur.
- * Naudé; günümüz halk kütüphanelerinin ücretsiz hizmet verme ve herkeşe açık olma ilkesini döneminde uygulamıştır.
- * Bibliyografya kelimesini ilk kez Naudé kullanmıştır.
- * Mesleki okullar önem kazanmıştır.
- * Eğitim kurumları kendi koleksiyonlarını oluşturmaya başlamışlardır.
- * Kentler kütüphaneleriyle değil kurumlarıyla doğmuştur. Kent yaşamı kendisi için gerekli olan kurumları yaratırken bu kurumlardan birisi olan eğitim kurumları da kütüphanelerini yaratmıştır.
- * Kentlerin doğuşuyla çeşitlenen kurumlar kitapları; manastır ve katedrallerden üniversitelere, kolejlere, meslek okullarına, kişisel kitaplıklara ve yaynevlerine taşımıştır.
- * Kentlerin oluşumu kütüphaneleri dolaylı olarak etkilemiştir.
- * Toplumsallaşmanın ilk örnekleri Gabriel Naudé ile başlamıştır.
- * Kitaplar parayla ödünç verilirken Gabriel Naudé ile ücretsiz kullanıma sunulmuştur.
- * Aydınlanma Dönemi'nin düşünsel hareketi akli ve bilgiyi ön plana çıkararak bilginin herkes tarafından paylaşılması gerektiği düşüncesinin oluşmasını sağlamıştır.
- * Aydınlanma Dönemi'nde kentler mesleki okulların açılışına mekan olmuştur.
- * Batı, aydınlama ile zincirlerini kırmaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

- Aytaç, Kemal. (1980). *Avrupa eğitim tarihi: Antik çağdan 19. yüzyılın sonlarına kadar*. Ankara: A.Ü. D.T.C.F.
- Benevolo, Leonardo. (1995). *Avrupa tarihinde kentler*. Çev. Nur Nirven. İstanbul: AFA.
- Boorstin, Daniel. (1996). *Keşifler buluşlar: İnsanı kendini ve dünyayı araştırmanın öyküsü*. Çev. Fatoş Dilber. Ankara: İş Bankası.

- Çakın, İrfan. (1986). "Kütüphanenin toplumsal konumu ve işlevleri", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 35(1): 6-15.
- Grolier, Eric De. (1976). "Gabriel Naudé", *Encyclopedia of Library and Information Science*, c. 19 (206-208). Ed. Allen Kent vd. . New York: Marcel Dekker.
- Goff, Jacques Le. (1994). *Ortaçağda entellektüeller*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Ayrıntı.
- Gutek, Gerald L. (1972). *A history of the western educational experience*. New York: Random House.
- Harris, Michael H. (1995). *History of libraries in the western world*. 4th. Ed. Lanham: Scarecrow Press.
- Hof, Ulrich Im. (1995). *Avrupa'da aydınlanma*. Çev. Şebnem Sunar. İstanbul: AFA.
- Holton, R.J. (1986). *Cities, capitalism and civilization*. London: Allen and Urwin.
- Johson, Elmer D. (1970). *History of libraries in the western world*. 2nd. Ed. Metuchen, N.J.: The Scarecrow.
- Sennett, Richard. (1996). *Kamusal insanın çöküşü*. Çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı.
- Smith, Josephine Metcalfe. (1968). *A chronology of librarianship*. Metuchen: Scarecrow Press.
- Soysal, Özer. (1998). "Bilgi üzerine çeşitlemeler/5: düşünen kent'i yaratmak", *Türk Kütüphaneciliği / Bilginin yazgısı içinde* (409-413). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- (1998). "Bilgi üzerine çeşitlemeler/1: kütüphane haftası", *Türk Kütüphaneciliği / Bilginin yazgısı içinde* (391-392). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- Tanilli, Server. (1986). *Yüzyılların gerçeği ve mirası: insanlık tarihine giriş: ortaçağ*. Ankara: Say.
- (1987). *Yüzyılların gerçeği ve mirası: insanlık tarihine giriş: XVI. ve XVII. yüzyıllar*. Ankara: Say.
- Thomson, David. (1997). *Siyasi düşünce tarihi*. Çev. Ali Yaşar Aydoğan vd. İstanbul: Şule.
- Thompson, James. (1977). *A history of principles of librarianship*. London: Clive Bingley.

Timuçin, Afşar. (1992). *Düşünce tarihi*. İstanbul: BDS Yayınları.

Westfall, Richard S. (1994). *Modern bilimin doğuşu*. Çev. İsmail Hakkı Duru. Ankara: TÜBİTAK.

Yılmaz, Bülent. (1989). "Boş zaman ve halk kütüphanesi: kavramsal bir yaklaşım", *Türk Kütüphaneciliği* 3(4):200-206.

------. (1993). "Halk kütüphanesi kullanımı için yeni bir bakış açısı", *I. Halk Kütüphaneciliği Sempozyumu* içinde (40-42). Ankara: Kültür Bakanlığı.

------. (1999). "Halk kütüphanesinin toplumsal kaynakları üzerine bazı saptamalar: bir giriş", *Bilginin Serüveni: Düünü, Bugünü ve Yarını* içinde (544-564). Yay. Hazl. Özlem Bayram ve diğerleri. Ankara:Türk Kütüphaneciler Derneği.